

PREKAARI TYÖVOIMA JA TYÖN UUDET HIERARKIAT METROPOLISSA

ULKOMAALAISET MATALAPALKKAISILLA PALVE- LUALOILLA

Jukka Könönen

ABSTRAKTI

Siirtolaisilla on keskeinen merkitys globaalien metropolien tuotannon dynamiikassa. Artikkelissa käsitellään Helsingin matalapalkkaisilla palvelualoilla työskentelevien ulkomaalaisten kokemuksia työstä sekä oikeudellisen aseman suhdetta työmarkkina-asemaan ja prekarisaatioon. Artikkelin pohjautuu opiskelijoina ja turvapaikanhakijoina EU:n ulkopuolelta maahan saapuneiden ulkomaalaisten teemahaastatteluihin. Helsinki näyttää aineistossa sekä työn että vapauden tilana. Erilaisista elämäntilanteista ja maassaoloajan pituudesta riippumatta haastateltavat ovat työskennelleet joko siivoojina tai tiskaajina. Työntekoa määrittää vaihtoehtojen puute ja epävarmuus toimeentulosta, mutta myös ajallinen ja tilallinen joustavuus. Palvelualat sisältävät moninaisia työn regiimejä vuokratyöstä kokoaikaiseen työhön kuin myös pimeään työhön. Prekaarisuus liittyy työn muutoksen lisäksi työmarkkinoiden ulkopuolisiin valtasuhteisiin, jotka lisäävät haavoittuvaisuutta ja vaikuttavat suoraan työn ja tuotannon organisointiin. Haastatellut ovat tehneet työtä erilaisissa oikeudellisissa asemissa. Oleskelun ja oikeuksien luvanvaraisuus muuttaa työsuhteen merkitystä ja lisää riippuvuutta työnantajasta. Haastattelujen perusteella on merkkejä työmarkkinoiden uudeltaisesta oikeudellisesta hierarkisoitumisesta. Epävarmalla oikeudellisella asemalla näyttää olevan myös pitkäkestoisia negatiivisia vaikutuksia ulkomaalaisten asemaan työmarkkinoilla.

Avainsanat: maahanmuutto, oleskelulupa, prekarisaatio, metropoli, palvelualat, segmentaatio, teemahaastattelu, sisällönanalyysi

JOHDANTO

Postfordistisessa kapitalismissa globaaleista metropoleista on muodostunut fordistisen tehdaskaupungin sijaan keskeisiä tuotannon tiloja. Saskia Sassen (1990; 2001) on tutkimuksissaan osoittanut globaalien kaupunkien merkityksen kapitalismin organisatorisina solmukohtina, joissa koordinoidaan kansallisvaltioiden rajat ylittäviä hajautettuja tuotantoketjuja. Postfordismia luonnehtii uudenlainen territorialisointi (koordinointi globaaleissa kaupungeissa) ja deterritorialisaation (tuotannon ulkoistaminen) dyna-

miikka. Samalla globaaleista kaupungeista tai metropoleista on muodostunut itsessään tuotannon ja innovaatioiden tiloja luovalle taloudelle (esim. Florida 2005). Globaali metropoli voidaan ymmärtää postfordismissa samanlaisena tuotannon strategisena tilana mitä tehdas oli fordismissa, kuten Michael Hardt ja Antonio Negri (2009, 250) ovat ehdottaneet. Metropoli on uudentyyppinen kaupungin ja kansallisvaltion tilasta poikkeava, vailla määrittäjä rajoja oleva tila, joka tuotannon ohella on myös uusien yhteiskunnallisten konfliktien paikka (Vähämäki 2011; Agamben 2012).

Globaalia kapitalismia on siten tarkasteltava metropolin avoimessa tai epämääräisessä tilassa kansallisvaltion suljetun kehyyksen sijaan¹.

Sassenin (2001) mukaan globaaliin kaupunkiin liittyy kaksinainen dynamiikka: kehittyneimmät informaatio- ja finanssisektorit ja niillä työskentelevät asiantuntijat tarvitsevat toimiakseen myös moninaisia matalapalkkaisia palveluja. Immateriaalinen tuotanto on hajaantunut metropolin tilaan, mikä merkitsee ihmisten liikkumista ja työskentelyä myös poikkeaviin aikoihin. Metropolissa syntyy erilainen työvoiman konfiguraatio kuin termi informaatiotalous antaa ymmärtää. Metropolit eivät tarvitse pelkästään huippuosaajia, vaan myös matalapalkkaista työvoimaa. Kuljetus-, ravintola- ja hoivapalvelujen ohella siivoaminen on välttämätöntä materiaalien tuotannon edellytysten luomisessa. Nämä ovat myös aloja, jonne siirtolaiset usein sijoituvat. Metropolien ja kapitalismin kehitykseen liittyy läheisesti kasvava eriarvoistuminen ja tilallinen differentaatio, jotka tapahtuvat eri tavoin eri paikoissa. Tuotannon organisoinnissa limittyvät erilaiset työn regiimit, mukaan lukien epäviralliset työmarkkinat. (Sassen 2001; Gavanas 2010.) Työn hierarkkinen jako ei tapahdu ensisijaisesti ensimmäisen ja kolmannen maailman välillä, vaan se läpäisee metropolin tilaa.

Muuttoliikkeillä on strateginen merkitys kapitalismin dynamiikassa: metropolit ovat myös siirtolaisten pääasiallisia kohteita (Price & Benton-Short 2008). Globaaleja muuttoliikkeitä määrittävät lisääntynyt kontrolli, rajavalvonnan uudet muodot ja oikeudellisten asemien moninaisuus (Rigo 2009). Samalla on syntynyt hierarkkinen liikkumisen hallinnan järjestelmä: koulutettujen asiantuntijoiden liikkumista helpotetaan, mutta köyhistä maista tulevien siirtolaisten mahdollisuuksia saapua länsimaihin rajoitetaan. Työperusteisten maahantuloväylien rajallisuus kolmannelta maailmasta tuleville siirtolaisille ei ole kuitenkaan tarkoittanut liikkumisen loppumista, vaan työtä tehdään erilaisissa oikeudellisissa asemissa: työluvalla, turistikivillä, opiskelijan tai turvapaikanhakijan statuksella, mutta myös laittomana (paperittomana). Rajat eivät kulje ensisijaisesti enää

tilallisesti kansallisvaltioiden rajoilla, vaan ne seuraavat ulkomaalaista oikeudelliseen statukseen sidottuna metropolin alueelle.

Myös Helsingistä on kehittymässä globaali metropoli (Sassen 2001, 363), jonne kansainvälisten yritysten lisäksi ulkomaalaiset ovat keskittyneet. Lähes puolet Suomessa asuvista vieraskielisistä asuu pääkaupunkiseudulla (Tietokeskus 2012, 4). Kansainvälisessä tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota ennen kaikkea kotiapulaisina työskenteleviin siirtolaisiin ja hoivatyön rodullistettuun ja hierarkkiseen työnjakoon (esim. Parreñas 2001; Anderson 2000). Erilaisten hoivatoiden lisäksi siivous on yleinen siirtolaisten työ, jossa työn uudelleen organisointi on muuttanut niin itse työtä kuin työntekijän asemaa (Aguiar & Herod 2006; Wills ym. 2010). Suomessa juuri palvelualat ovat hoiva-alan sijaan keskeinen maahanmuuttajien työllistäjä: vuonna 2008 maassa vakinaisesti asuvista ulkomaalaisista 12 000 työskenteli siivoustöissä (Myrskylä 2010). Enemmistö maahanmuuttajien työsuhteista on epävakaita, ja he ”työllistyvät usein työntekijän koulutuksesta riippumatta palvelualalle, yleisemmin siivous- ja ravintola-alan töihin” (SAK 2011, 4). Työmarkkinoille sijoittumisen lisäksi on tärkeä kiinnittää huomio siihen, minkälaista työ konkreettisesti on eli mitä ihmiset tekevät, kun he ovat töissä siivoojina tai keittiöapulaisina.

Työelämän muutosta ja sen seurauksia työntekijälle voidaan kuvata prekarisaation käsitteellä, joka viittaa työn ja työntekijän aseman epävarmistumiseen, väliaikaisuuden, riippuvuuden, haavoittuvuuden ja muuttuvuuden kokemuksiin. Prekarisaatioon liitetään uudet työsuhteiden muodot (esimerkiksi vuokratyö), työn aikojen ja tilojen hajoaminen, tuotantoprosessin kiihdyttäminen, henkilökoh- taisten ominaisuuksien korostuminen työelämässä, ”tyypillisen” työn oikeuksien alasajo ja työsuojelun heikentyminen (Precarias a la Deriva 2009, 28–30; Neilson & Rossiter 2008; ks. Julkunen 2008; Vähämäki 2009). Prekaarisuutta ei voida tarkastella pelkästään palkkatyön muutokseen rajoittuvasta näkökulmasta – kuten työnkään merkitys ei ole erillinen muusta elämästä – vaan siihen vaikuttavat monet työmarkkinoiden ulkopuoli-

set tekijät. Prekaarisuus ei ole homogeeninen kokemus, vaan epävarmuuteen, riippuvuuteen ja haavoittuvuuteen vaikuttavat henkilökohtainen elämäntilanne ja omat tukiverkotot. Prekaarisuus koskettaa myös koulutettuja ja kansalaisia, mutta ulkomaalaisen kohdalla oleskelun ja oikeuksien luvanvaraisuus tuo prekaarisuuteen uusia merkityksiä.

Tässä artikkelissa tarkastelen työtä ja sen moninaisia merkityksiä Helsingin metropolialueella siivous- ja keittiötehtävissä työskentelevien ulkomaalaisten² haastattelujen kautta. Metropolin matalapalkkaisilla palveluilla työskentelevien ulkomaalaisten tilanne tarjoaa mahdollisuuden tarkastella globaalin kapitalismin lokalisatiota, mutta myös näkymän työn prekarisoitumiseen sekä työvoiman hierarkisoitumiseen. Keskeinen kysymys artikkelissa on oleskelun ja oikeuksien sääntelyn merkitys ulkomaalaisten työmarkkina-aseman muodostumisessa ja uudenlaisten oikeudellisten hierarkioiden kehittämisessä metropolissa.

AINEISTO

Artikkeli perustuu väitöskirjatyötäni varten kerättyyn, EU-alueen ulkopuolelta kotoisin olevien ulkomaalaisten haastatteluaineistoon. Haastatteluiksi en ole etsinyt määrättyllä alalla työskenteleviä ulkomaalaisia, vaan henkilöitä, joilla on kokemusta oleskelulupajärjestelmästä ja työnteosta Suomessa. Turvapaikkaprosessin lisäksi Suomessa järjestettävät englanninkieliset koulutusohjelmat tarjoavat myös köyhistä maista tuleville henkilöille maahantulon väylän, joka ei kuitenkaan takaa oikeutta jäädä maahan. Artikkelin lähtökohtana on aineistoon perustuva havainto siitä, että siivous ja tiskaus ovat yleisiä EU:n ulkopuolelta tulleiden ulkomaalaisten töitä Helsingissä. Eripituisista maassaoloajoista, moninaisista syistä liikkua ja eri oikeudellista asemista huolimatta suurin osa haastateltavista on työskennellyt joko siivoojina tai tiskaajina.

Artikkelissa keskityn 22 siivous- ja keittiötöissä työskennelleiden, opiskelijoina ja turvapaikanhakijoina 2000-luvulla maahan saapuneiden haastatteluihin. Haastattelut ovat puolistrukturoituja teemahaastatteluja, joissa

on käsitelty maahantuloa, oleskelulupaprosessia, työnteoa ja elämää Suomessa. Artikkelin perustuu sisällönanalyysiin haastattelujen työtä ja työmarkkinoita koskevista osioista. Haastattelut on tehty vuosina 2007–2011. Haastateltavat ovat kotoisin Etiopiasta, Irakista, Keniasta, Kamerunista, Kongosta, Nigeriasta, Sambiasta, Sri Lankasta, Turkista ja Zimbabwesta. Artikkelissa käsiteltävät haastateltavat ovat yhtä lukuun ottamatta miehiä³. Haastateltavista kolme on 40–50-vuotiaita ja muut 17–36-vuotiaita. Haastatteluhetkellä henkilöt ovat olleet vuodesta kymmeneen vuoteen Suomessa ja siten olleet erilaisissa oikeudellisissa asemissa: osa on saanut oleskeluluvan joko turvapaikkaprosessin, työnteon tai avioliiton kautta, osalla on ollut turvapaikkaprosessi tai opiskelut kesken. Heitä kuitenkin yhdistää kokemus oleskelun luvanvaraisuudesta: he ovat ilman pysyvää oleskelulupaa tai käyneet läpi pitkän oleskelulupaprosessin.

Aineisto on heterogeeninen, sillä ihmisten moninaisia syitä liikkua ei voi palauttaa objektiivisiin tekijöihin, samoin kuin heidän vaihtelevia elämäntilanteitaan on vaikea käsitteellistää yksiselitteisten luokittelujen kautta (ks. Mezzadra 2011). Oikeudelliset asemat – turvapaikanhakija, opiskelija, työluvan haltija – ovat hallinnollisia kategorioita, jotka palauttavat ihmisten moninaiset elämäntilanteet ja motiivit liikkumiseen yhteen määrättyyn kategoriaan, joka toimii oleskeluluvan perusteena (Karakayali & Rigo 2010, 129–130). Haastateltavilla on vaihtelevat työhistoriat niin Suomessa kuin lähtömaassa: osa on työskennellyt Suomessa lähes koko maassaoloajan ja tehnyt myös useita töitä samaan aikaan, toiset ovat tehneet satunnaisesti keikkatöitä. Koulutustausta vaihtelee peruskoulusta korkeakoulututkintoon, samoin haastateltujen sosioekonominen tausta ja perhetilanne on erilainen. Kuitenkin myös pidempään asuneet ja korkeakoulutetut haastateltavat työskentelevät edelleen siivoojina tai keittiöapulaisina.

Haastateltavat ovat tehneet työtä erilaisissa oikeudellisissa asemissa, joita vastaavat erilaiset oikeudet suhteessa hyvinvointivaltioon. Turvapaikanhakijat ovat laillisesti oikeutettuja työntekoon kolmen tai kuuden kuukauden jälkeen turvapaikan hakemisesta. Opiskeli-

jan oleskeluluvalla työtä voi tehdä 25 tuntia viikossa opiskelujen aikana ja kokoaikaisesti opiskelujen ulkopuolella. Työntekijän oleskelulupa on rajoitettu määrätylle toimialalle ja sen myöntämisen edellytyksenä on työvoiman saatavuusharkinta eli työmarkkinoilla käytettävissä olevan työttömän työvoiman selvittäminen. Turvapaikanhakijat ovat oikeutettuja alennettuun toimeentulotukeen ja asumiseen vastaanottokeskuksessa prosessin aikana. Opiskelijat sen sijaan on määritelty tilapäisesti oleskeleviksi ulkomaalaisiksi, jolle oleskeluluvan ehtona on toimeentulon todistaminen (6 000 euroa tillillä lukuvuotta kohden) sekä yksityinen sairausvakuutus. Jatkuvan oleskeluluvan esimerkiksi turvapaikkaprosessin tai avioliiton kautta saaneet voivat työskennellä rajoituksetta. Perhesiteen perusteella oleskeluluvan saaneiden asema riippuu kuitenkin perhekokoajan statuksesta. (Ulko-maalaislaki 2004/301.)

Artikkelissa käytän esimerkkejä 15 haastattelusta yksilöimättä niitä tarkemmin tunnustettavuuden välttämiseksi, koska useiden haastateltavien oleskelulupaprosessit ovat olleet kesken haastatteluhetkellä ja osa on myös tehnyt töitä virallisen talouden ulkopuolella. Kaksi haastateltavista on ollut Suomessa myös paperittomana. Analyysissäni olen yrittänyt löytää haastateltavia yhdistäviä kokemuksia työmarkkinoilla ja heidän asemaansa vaikuttavia tekijöitä. En tarkastele haastateltavia tietyn kulttuurin edustajina enkä lähtien liikkeelle heidän maahantulokategoriastaan, vaan ihmisinä, joiden elämää määrittää oleskelun ja työnteon sääntely. Analyysin kohteena on haastateltavien työmarkkina-asemaan ja prekaarisuuteen vaikuttavat tekijät, etenkin oleskelun ja oikeuksien luvanvaraisuus. Artikkelissa esitetyt huomiot koskevat pääasiassa epävarmassa oikeudellisessa asemassa olevia ulkomaalaisia, sillä esimerkiksi kiintiöpakolaisten ja paluumuuttajien sekä EU-kansalaisten oikeudellinen asema rakentuu eri tavalla.

HELSINKI TYÖN JA VAPAUDEN TILANA

Aineiston perusteella liikkuvuuden dynamiikka kohti Helsinkiä on kehittynyt jo maassa oleskelevien ulkomaalaisten toimes-

ta, dynamiikka, joka liittyy työmarkkinoihin, mutta joka ei palaudu pelkästään ”vetotekijöihin”, vaan pikemminkin ihmisten haluun parempaan elämään. Turvapaikanhakijat sijoitetaan eri puolille Suomea vastaanottokeskuksiin, joista haastateltavat ovat lähteneet etsimään työtä mutta myös pakoon ahdistavaa odottamista vailla mielekästä tekemistä. Samoin muualla Suomessa asuvat opiskelijat käyvät töissä Helsingissä opiskelujen ohessa: siten Helsingin työssäkäyntialue kattaa koko maan. Helsinki näyttätyy haastatteluissa paitsi työn myös vapauden tilana, jossa on enemmän mahdollisuuksia mielekkääseen toimintaan ja sosiaaliseen elämään. Metropolit ovat kansainvälisen elämän keskuksia, joihin maahanmuuttajien yhteisöt ovat keskittyneet ja joissa on helpompi elää ulkomaalaisena. Kuten muualla Euroopassa ennen Suomeen tuloa ollut haastateltava kertoi, ”kaupunkielämä on samanlaista melkein kaikkialla”.

”Muukalainen on aina metropolin asukas”, Paolo Virno (2011) kirjoittaa. Virnon mukaan metropolissa suunnistaminen ja selviytyminen vaativat paikallistuntemuksen sijaan enemmän yleisinhimillisiä kykyjä, taitoa solmia verkostoja ja kommunikoida tarvittaessa kenen tahansa kanssa. Verkostojen merkitys on keskeinen työllistymisessä, mutta myös asumisen järjestämisessä. Asunnon vuokraaminen on hankalaa ulkomaalaiselle, ja lisäksi vuokrat ovat korkeat Helsingissä, minkä takia useat haastateltavat asuvat lähioissa yhdessä muiden maahanmuuttajien kanssa ja jakavat huoneita asuinkustannusten minimoimiseksi. Turvapaikanhakijat ovat oikeutettuja ilmaiseen majoitukseen ainoastaan viranomaisten osoittamissa vastaanottokeskuksissa, kun taas opiskelijat ovat kokonaan sosiaaliturvan ulkopuolella. Siten hyvinvointivaltion turvaverkot korvautuvat yksityisillä tai autonomisilla turvaverkostoilla (Noll 2008, 12). Vaikka useilla haastateltavista on suhteita myös suomalaisiin, verkostot muodostuvat pääasiallisesti muiden maahanmuuttajataustaisten kanssa. Oppilaitosten lisäksi turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskukset toimivat verkostojen luomisen tiloina, kuten Afrikasta kotoisin oleva turvapaikanhakija kertoi:

Siellä tapasin nigerialaisia ja myös kameruni-

laisia, heillä ehkä oli kavereita ja tietoa työstä. Me aina kommunikoidimme ja he auttoivat minua ymmärtämään, millainen Helsinki on ja se sai minut muuttamaan tänne. Ja kun muutin, aloin luomaan omia verkostoja ja hankkimaan ystäviä.

Metropolissa selviytymistä helpottavat solidaarisuuteen perustuvat verkostot ja informaation ja jopa resurssien jakaminen. Osalla on myös sukulaisia, jotka lähettävät rahaa Suomeen tai mahdollisuuksia lainata rahaa Suomessa asuivilta maahanmuuttajilta. Toisaalta yksi haastateltava kertoi, kuinka häneltä oli pyydetty rahaa työnvälityksestä ja vaadittu kohtuuttomia asumiskustannuksia. Työ mahdollistaa elämisen pääkaupunkiseudulla ja itsenäisyyden. Työn merkitys riippuu elämäntilanteesta, kuten perhetilanteesta, säästöistä, velasta tai opiskelusta, mutta myös oikeudellisesta asemasta. Opiskelunsa alkuvaiheessa oleva suhtautui optimisesti tulevaan ja kertoi, kuinka työstä saatu ”tuore raha on aina tuoretta rahaa”. Haastatteluissa toistui kuitenkin työn merkitys välttämättömänä selviytymiskeinona: ilman työtä ei ole rahaa eikä voi maksaa laskuja tai ostaa ruokaa. Esimerkiksi jatkuvan oleskeluluvan saanut haastateltava kuvasi tilannettaan vaihtoehdottomaksi ja pakkon sanelemaksi.

Siivoustyö ei ole kovin mukavaa, koska välillä kohtaat häpeää, josta et pidä. Mutta meillä ei ole vaihtoehtoja. Sinun on pakko tehdä sitä. Jos et tee, sinulla ei ole rahaa.

Haastattelujen perusteella Helsinki on paikka, jossa voi tehdä työtä, jota ei ole tarjolla muualla Suomessa. Yrityksistä huolimatta ainoastaan muutama haastateltavista on onnistunut saamaan lyhytaikaisia töitä muualla Suomessa. Vaikka moniin siivoustehtäviin vaaditaan suomen kielen osaamista, useissa pääkaupunkiseudun siivous- ja vuokratyöyrityksissä työkielenä on englanti (Könönen 2011). Siivous- ja tiskaustyötä voi saada ilman työkokemusta ja suomen kielen osaamista, sillä myös keittiötyöhön vaadittavan hygieniapassin voi suorittaa englanniksi. Haastatellut työskentelevät pääasiassa tehtävissä, joissa on ainoastaan muita ulkomaalaistaustaisia. Vaikka kontaktit suomalaisiin voivat helpottaa elämää monin tavoin, ne eivät välttämättä

auta työllistymistä. Lukuisista työhakemuksista huolimatta haastatellut ovat löytäneet työpaikkansa pääsääntöisesti maassa pidempään asuneiden, usein samasta maasta kotoisin olevien maahanmuuttajien avulla. Kontakteja luodaan myös metropolin solmukohtissa: turvapaikanhakija onnistui löytämään työtä keskustelemalla muiden maahanmuuttajien kanssa rautatieasemalla.

Kun tulin [vastaanottokeskuksesta] Helsinkiin [...] menin rautatieasemalle ja kerroin jokaiselle mustalle kaverille etsiväni työtä, jos he voisivat auttaa minua.

Työn merkitys ei rajoitu kaikilla omaan elämäntilanteeseen, vaan työtä tehdään myös rahan lähettämiseksi kotimaahan. Rahalähetykset liittyvät läheisesti muuttoliikkeisiin, ja niillä on merkittävä rooli lähtömaiden taloudessa. Rahalähetykset eivät tarkoita, etteivätkö henkilöt haluaisi muuttaa maahan pysyvästi (vrt. von Hertzen-Oosi ym. 2009, 68), vaan ne kertovat muun muassa liikkumisen kustannuksista sekä perheenyhdistämisen vaikeudesta. Laillisen maahantulon vaikeus tarkoittaa varsinkin turvapaikanhakijoille rajojen ylittämistä laittomasti ja huomattavia matkakustannuksia, jotka ovat haastateltavien kohdalla olleet jopa 10 000 euroa luokkaa. Rahaa lähetetään paitsi matkaa varten otetun velan maksamiseksi myös ennen kaikkea perheelle tai sukulaisille. Perheenyhdistämiseen vaadittava toimeentuloedellytys käytännössä tarkoittaa, että matalapalkkaisissa töissä olevilla ei ole oikeutta perhe-elämään Suomessa. Afrikasta opiskelemaan tulleelle lähtömaahan jäänyt perhe on keskeinen motivaatiotekijä työskentelylle, mikä johti myös opiskelujen keskeyttämiseen:

Kuinka olisin voinut kieltäytyä työstä, en ollut työskennellyt sen jälkeen kun tulin Suomeen, ja lapseni eivät olisi pystyneet jatkamaan koulunkäyntiä, koska minulla ei ollut rahaa, joten otin työn. Sen jälkeen en pystynyt menemään takaisin kouluun, vaan jatkoin työntekoa. He antoivat minulle toisen vuoron, niin me aloitimme ja niin me unohdimme opiskelumme.

Välineellinen suhtautuminen työhön syntyy vaihtoehtojen puutteesta: työ on välttämätön selviytymisen ehto, siivous ja tiskaus taas ainoat saatavilla olevat työt. Samalla työ myös

vähentää prekaarisuutta ja mahdollistaa paremman elämän – jos ei itselle, niin muille. Siten työhön liittyy ristiriitainen kokemus, toisin sanoen työ sijoittuu hyväksikäytön ja emansipaation, pakon ja paon leikkauspisteesseen (ks. Himanen & Könönen 2010).

TYÖN AIKA JA TILA

Haastatteluissa työ palvelualoilla näyttäytyy pirstoutuneelta erilaisiin työn regiimeihin: vuokratyöhön, osa- ja määräaikaiseen työhön, pimeään työhön, kokoaikaiseen ja vakituiseseen työhön. Työtä tehdään niin suurissa kansainvälisissä yrityksissä, suomalaisten omistamissa keskiuurissa yrityksissä, maahanmuuttajien omistamissa pienyrityksissä kuin vuokratyöyritysten palkkalistoilla. Haastateltavat ovat siivonneet niin toimistoja, ravintoloita, hotelleja ja kerrostaloja kuin tiskanneet ravintoloissa tai yökerhoissa. Haastateltujen tekemiä palvelualojen töitä on vaikea hahmottaa selkeiden luokittelujen avulla, sillä ero pysyvän työn ja prekaarin työn välillä on hämärtynyt. Pidempään asuneilla haastatelluilla ovat moninaiset työhistoriat eri yritysten palveluksessa, ja osa heistä on tehnyt tai tekee useita eri töitä samaan aikaan.

Siirtolaiset ovat usemmiten sijoittuneet työmarkkinoiden huonosti palkattuihin ja vähän arvostettuihin töihin, toisin sanoen töihin, joita kantäväestö ei halua tehdä (Piore 1979). Työn likaisuuden ja vähäisen arvostuksen lisäksi siivous- ja tiskaustöiden houkuttelevuuteen vaikuttaa työn prekarisoituminen. Siivous- ja ravintola-aloilla työ on muuttunut voimakkaasti ulkoistamisen ja tehostamisen myötä (ks. Aguiar & Herod 2006). Muutoksesta kertoo kuntayhtymän palveluksessa olevien siivoojien määrän merkittävä väheneminen 2000-luvulla (Kauppinen ym. 2007, 371–372). Työn uudelleen organisointi tapahtuu kahdella tasolla: yhtäältä kasvava määrä ennen vakinaisista tehtävistä on ulkoistettu osa-aikaiseksi vuokratyöksi, toisaalta työprosessia on tehostettu pilkkomalla työ eri suorituksiin. Vuokratyö mahdollistaa työprosessin pilkkomisen lisäksi myös työn kysynnän vaihtelusta aiheutuvien riskien syyntämisen työntekijälle. Vuokratyöyrityksissä

osa vuoroista on säännöllisiä ja etukäteen sovitut. Osa työvuoroista sen sijaan tulee lyhyellä varoitusaajalla, kuten vuokratyöyrityksessä työskentelevä kertoi: ”joskus samana päivänä, aamulla kaksi tuntia aikaisemmin. Joskus he antavat vuoroja viikkoa aikaisemmin.” Toisen haasteltavan mukaan sovittuja työvuoroja myös perutaan korvauksetta, jos ravintolassa ei ole paljon asiakkaita: ”se riippuu keittiöstä, tänään he voivat päättää että emme tarvitse yhtään tiskaajaa”.

Vuokratyö on yleinen tuotannon organisoimisen muoto matalapalkkaisilla palvelualoilla, joissa yritysten roolina on eri pisteissä tapahtuvan työn koordinointi ja työtehtävien jakaminen työntekijöille, jotka yksin tai ryhmässä suorittavat työn. Työtä tehdään eri yrityksen palveluksessa kuin missä työ suoritetaan. Työnvälitysyhtiöissä työsopimus on ”tarvittaessa työhön kutsuttava”, mikä tarkoittaa, että työntekijä on yrityksen palkkalistoilla ilman taattua tuntimäärää. Antti Tanskasen (2012) tutkimuksen mukaan vuokratyöntekijät ovat muita työntekijöitä heikommassa asemassa niin palkkauksen kuin työtehtävien suhteen, ja he myös haluaisivat tehdä tarjottua enemmän työtä ja etsivät aktiivisemmin muita töitä. Vuokratyötä määrittää joustavuus ja jatkuvasti käytettävissä oleminen, vaikka osa työtehtävistä on ennalta sovittu. Työntekijän kannalta tehostaminen tarkoittaa ylimääräisen ajan poistamista työstä, mutta myös ongelmia toimeentulon pysyvyyteen. Työn ennakkoimattomuus vaikuttaa elämän organisoimiseen, opiskeluun ja sosiaalisiin suhteisiin. Yksi haasteltavista kuvasi ennakkoimattomuutta piinaavaksi:

Se oli hyvin raskasta ja piinaavaa. On hyvin raskasta kun et tiedä mitä huomenna tapahtuu. Totta kai asiat odottavat sinua, mutta et tiedä mitä olet tekemässä huomenna.

Työn aika ja tila ovat keskeiset koordinaattit, joiden kautta voidaan hahmottaa työn muutosta. Työajan ja vapaa-ajan ero hämärtyy etsittäessä työtä tai odotettaessa seuraavaa työvuoroa. Työtä luonnehtii uudenlainen ajallisuus: odottamista, josta ei makseta, sekä työkohteisiin liikkumista omalla ajalla ja kustannuksella työpäivän aikana. Prekaarisuudessa aika on keskeinen ulottuvuus (Papadopou-

los ym. 2008, 232). Työn muutoksen myötä syntyy uudenlainen ajallinen horisontti sekä suhteessa työpäivään että työuraan, mikä lisää työnantajien mahdollisuuksia kontrolloida työntekijöitä. Vaikka työntekijöiden ei tarvitse työskennellä koko ajan, heidän on oltava jatkuvasti valmiina töihin. (Hardt & Negri 2009, 146.) Välillä töitä tehdään myös kirjaimellisesti koko ajan, kuten omassa siivousyrityksessä työskentelevä kertoi työpäivästään:

Joka aamu herään viideltä ja kymmenen maisa olen valmis. Menen kotiin, ja taas viideltä jatkan töitä. Kolmena päivänä viikossa tulen takaisin seitsemältä, muina päivinä tulen kello 12 yöllä.

Samalla työtä määrittää myös uudenlainen tilallisuus: työkohteet sijaitsevat eri puolilla pääkaupunkiseutua, mikä tarkoittaa liikkumista eri kohteiden välillä jopa saman päivän aikana. Joustavuus on paitsi ajallista myös tilallista. Haastateltujen tekemiä töitä luonnehtivat myös epäsosiaaliset työajat. Varsinkin siivoustyöt sijoittuvat usein iltaan tai varhaiseen aamuun, sen sijaan tiskaustyötä on myös päiväaikaan lounasravintoloissa. Siivoustyö on hyvin konkreettisesti näkymätöntä työtä, sillä työt tehdään pienessä ryhmässä tai yksin kohteen ollessa kiinni, eikä työtehtävän aikana välttämättä tavata muita ihmisiä. Lähellä keskustaa tai hyvien kulkuyhteyksien varrella sijaitseva työpaikka ja säännöllinen työaika, mutta myös päivätyö, näyttäytyvät haastateluissa etuoikeutetulta asemalta. Yhden haastateltavan siivouskohde sijaitsi kaukana keskustasta huonojen kulkuyhteyksien päässä, työ loppui aamuyöllä, jonka jälkeen hän joutui odottamaan kolme tuntia ensimmäistä bussia.

Menen kahdeksalta illalla ja lopetamme kolmelta yöllä. On hyvin vaikeaa päästä kotiin kolmelta yöllä, ei ole kulkuyhteyksiä... Joten minun pitää odottaa siellä, ja on hyvin kylmää. Ja bussi menee vasta aamulla kuudelta.

Prekariaatio on moniselitteinen kokemus: osa työn muutoksista lisää työntekijän vapautta, osa taas vähentää sitä. Viikonloppu- tai osa-aikatyö ei ole välttämättä huono vaihtoehto esimerkiksi opiskelijoille. Ongelma on työn ennakoimattomuus ja sen tuoma epävarmuus toimeentulosta, minkä takia myös opiskelijat etsivät pysyvämpiä töitä. Siivous-

työt ovat haastattelujen perusteella varmempia töitä kuin tiskaustyöt, mutta tiskauksesta maksetaan parempaa palkkaa. Haastateltujen tuntipalkat ovat olleet siivousalalla reilut seitsemän euroa ja tiskauksessa yhdeksän euroa. Siivousalalla alhaiset palkat ja vaihtelevat tuntimäärät aiheuttavat toimeentulo-ongelmia, sillä vakituisesta työstä huolimatta kuukausiansiot voivat olla 1 000 euron luokkaa. Tiskaus on haastateltujen mukaan mielekkäämpi työ verrattuna siivoamiseen: paremman palkan lisäksi tiskaus on vähemmän raskasta ja fyysistä työtä, ja se myös mahdollistaa sosiaalisen kanssakäymisen työpaikalla. Haastateltavan mukaan työhön liittyvä sosiaalisuus tekee keittiötyöstä siedettävää, vaikka ei muuten pidä työstään:

Pidän työskentelystä työkavereideni kanssa. Se on ainoa syy miksi en vihaa työtäni. Koska muutoin tiskaaminen ei ole mukavaa työtä.

Vaikka kokoaikainen työ tuo varmuutta toimeentulosta ja mahdollisuuden suunnitella elämää, myös kokoaikaiseen työhön liittyy joustavuus, kiire ja epäsosiaaliset työajat. Tehostaminen tarkoittaa kiristynyttä työtahtia riippumatta työsuhteen laadusta. Siivoojien työtä on koko ajan mitoitettu työajallisesti ja suoritteiltaan yhä intensiivisemmäksi (Tarkkonen 2010). Kohteille on määritelty palkanmaksun perusteena toimivat tavoiteajat, mikä muuttaa työn eräänlaiseksi urakkatyöksi ja työntekijän yrittäjäksi, joka yrittää maksimoida tuottavuutensa. Työt voi tehdä nopeammin jos pystyy, mutta tiukat aikataulut voivat tarkoittaa myös palkatonta työtä, kuten yksi haastateltava kertoi työstään isossa siivousyrityksessä.

Se on iso työ. Sopimuksen mukaan mulla on 5 tuntia, mutta yleensä olen töissä 6 tai 7 tuntia. Ja kun saan palkan, työnantaja maksaa vain 5 tunnista.

Voidaankin sanoa, että palvelualoilla keskeinen vaadittava ominaisuus on joustavuus, tarvittaessa myös työehtojen suhteen. Siivousalalla toimii myös pieniä maahanmuuttajayrityksiä, joissa osa haastateluista on tehnyt keikkatöitä joko pimeästi tai laillisesti. Epäviralliset työmarkkinat liittyvät metropolin dynamiikkaan: myös Helsingissä on mahdollista tehdä töitä, joista maksetaan palkat kä-

teisenä automaatilta työkeikan tai kuukauden lopussa – tai jätetään maksamatta. Ongelmia työehtojen kanssa ei ole ainoastaan pienissä maahanmuuttajien yrityksissä, vaan myös kansainvälissä yrityksissä. Palkattoman työn teettämiseksi ei tarvitse jättää veroja maksamatta, vaan työn jaksottaminen ja tehostaminen mahdollistaa ”laillisen” hyväksikäytön: työvuorojen mitoittamisen ajallisesti liian tiukaksi tai sovittujen työvuorojen perumisen. Ero virallisen ja epävirallisen työn välillä on häilyvä ja ne limittyvät usein yhteen (ks. Gavanoas 2010).

Työmarkkinoiden hahmottaminen primääri- ja sekundäärisektorin (Piore 1979) tai muiden duaalisten luokittelujen kautta on ongelmallista. Työn moninaiset regiimit läpäisevät aloja ja työpaikkoja mutta myös työntekijöitä siinä määrin, kun sama henkilö tekee samaan aikaan vakituista työtä ja vuokratyötä tai laillista ja laitonta työtä. Verrattuna fordistiseen järjestelmään, tuotannon rajat eivät määrity metropolissa pelkästään tilallisesti, vaan ne ovat enemmän ajallisia ja vertikaalisia. Siten asiantuntijat ja siivoojat saattavat työskennellä samassa tilassa, jopa samaan aikaan. Uudenlaiset tuotannon rajat metropolissa liittyvät läheisesti oikeudellisiin rajoihin. Metropolissa työskenteleville ihmisille on luotu rinnakkaisia oikeuksien järjestelmiä: myös samasta maasta kotoisin olevat ja saman koulutuksen suorittaneet henkilöt voivat olla täysin eri asemassa työmarkkinoilla johtuen oleskeluluvasta.

LUVANVARAISUUDEN VAIKUTUS TYÖSUHTEESEEN

Suomessa on kiinnitetty vähän huomiota ulkomaalaisten oikeudellisen aseman vaikutukseen työntekoon ja prekaariin asemaan työmarkkinoilla. Oikeudellinen asema vaikuttaa ulkomaalaisen tilanteeseen ennen kaikkea kahdessa ulottuvuudessa: yhtäältä oleskeluoikeuden jatkuvuuden, toisaalta sosiaalisten oikeuksien suhteen. Opiskelijoilla on määrääväkertainen opiskeluun sidottu oleskelulupa, mutta he ovat sosiaaliturvan ulkopuolella. Turvapaikanhakijat ovat oikeutettuja alennettuun toimeentulotukeen, mutta heidän maahan

jäämisensä on riippuvaista turvapaikkaprosessista. Eri oikeudellisten asemien merkitys on nimenomaan *ajassa*, joka vaaditaan jatkuvan oleskeluluvan saamiseen. Epävarmuus oleskeluoikeudesta koskee etenkin turvapaikanhakijoita, joiden elämää määrittää pelko kääntymisestä. Myös opiskelijoiden maassa oleskelu on sidoksissa työhön (tai avioliittoon) valmistumisen jälkeen: opiskelu ei takaa oleskeluoikeutta, vaan valmistuttuaan he voivat saada ainoastaan kuuden kuukauden oleskeluluvan työnhakua varten. He elävät eräänlaista ”lainattua aikaa” (Ahmad 2008).

Oleskelulupakategoriat eivät vastaa yksiselitteisesti ihmisten moninaisia tilanteita, vaan ihmiset liikkuvat eri oleskelulupakategorioiden välillä yrittäessään turvata oleskeluoikeutensa (Schuster 2005). Työllä on erityinen merkitys haastateltaville, sillä heidän mahdollisuutensa jäädä maahan voi riippua työnteosta. Myös turvapaikanhakijoille työlupa voi toimia ”kansainvälisen suojelun” välineenä tiukan turvapaikkapolitiikan takia. Tämä muuttaa työsuhteen merkityksen. Mikäli ulkomaalaisen oleskeluoikeus maassa on riippuvainen työnteosta, työsuoritus ei palaudu työvoiman ja palkan väliseen vapaaseen vaihtoon. Kuten Enrica Rigo (2009, 200) kirjoittaa: ”[s]illä hetkellä kun lupa päästä maahan ja oleskella alueella tulee osaksi työntekijän ja työnantajan välistä molemminpuolisen vaihdon sopimussuhdetta [...] juuri ’oikeus’ oleskella alueella ’vaihdetaan’, ainakin osittain, työsuoritusta vastaan.” Tällöin työsuhteen osapuolena on työnantajan ja työntekijän lisäksi valtio, joka estää ulkomaalaisilta tasa-arvoisen kilpailun työmarkkinoilla.

Riippuvuus työnantajasta selviytymisen mahdollistajana syntyy myös tilanteessa, jossa työ on ainoa toimeentulon mahdollisuus. Laillinen oikeudellinen asema ilman sosiaalisia oikeuksia – esimerkiksi opiskelijoilla – tarkoittaa heikkoa neuvotteluasemaa työmarkkinoilla, mikä näkyy etenkin työskennellessä muiden maahanmuuttajien omistamissa yrityksissä. Tilanteessa, jossa tarvitsee rahaa, työnantaja nähdään auttajana, vaikka tämä ei maksaisikaan työehtosopimuksen mukaista palkkaa tai suostuisi tekemään työsuostimusta. ”Hän on kuin veli meille”, kuten yksi haas-

tatelluista kuvaili pimeästi palkat maksanutta työnantajaa. Työnantaja voi olla samanaikaisesti sekä hyväntekijä että hyväksikäyttäjä. Toisaalta ilman työsopimusta eri paikoissa työskennelleen opiskelijan mukaan hänen työnantajansa ”ovat kaikki kusipäitä”. Hän kertoi, kuinka valtio luo työnantajille mahdollisuuksia hyväksikäyttää maahanmuuttajia.

Se [valtio] luo tilaa näille pomoille hyväksikäyttää maahanmuuttajia, jotka epätoivoisesti etsivät työtä. [...] Hallitus antaa hyvin paljon valtaa yrityksille, pienille yrityksille, ja nämä yritykset käyttävät tätä valtaa maahanmuuttajia vastaan. Ja se on aika outoa, koska sinulla ei ole vaihtoehtoa, joka olet töissä tai sitten et, ja jos et tee työtä, joku muu [maahanmuuttaja] tekee. Se on täysin järjetöntä.

Ongelmat työmarkkinoilla eivät johdu niinkään ulkomaalaisten tietämättömyydestä oikeuksistaan, vaan olemattoman neuvotte-luaseman takia heillä ei ole mahdollisuuksia vaatia oikeuksia tai hoitaa työsuhteita lainmukaisesti, vaikka niin haluaisivat. Pimeästi palkat maksanut työnantaja oli kertonut haastateltavalle, että ”sinun on autettava minua auttamaan sinua”. Myös yrittäjät voivat olla heikossa tilanteessa ja kokea taloudellisia paineita selviytyäkseen kilpailussa.

Ongelma ei ole ainoastaan ulkomaalaisia hyväksikäyttävät työnantajat – olivatpa he toisia maahanmuuttajia, suomalaisia tai monikansallisia yrityksiä – vaan juuri heikko oikeudellinen asema pakottaa ulkomaalaisen ”auttamaan työnantajaa”. Valtio ei ainoastaan sääntele työmarkkinoita, vaan myös heikentää ulkomaalaisten asemaa työmarkkinoilla lisäämällä heidän riippuvuuttaan työnantajista. Samalla työnantajalla on enemmän kontrollin välineitä suhteessa ulkomaalaiseen työntekijään kuin sosiaaliturvan piirissä olevaan suomalaiseen työntekijään.

Vaikka oleskeluoikeus voi olla sidottu työntekoon, yhtälö ei toimi toisinpäin: työnteko ei välttämättä takaa oleskeluoikeutta. Työlupa voidaan jättää myöntämättä, mikäli työ ei täytä kokoaikaisen työajan tai riittävän toimeentulon kriteereitä. Työlupahakemuksia hylätään myös saatavuusharkinnan perusteella. Järjestelmä ei ole ”vastannut alkuperäistä tarkoitustaan suojata työmarkkinoilla olevan

työvoiman mahdollisuutta työllistyä” (Valtioneuvosto 2009). Kielteisen työlupapäätöksen saaneen ulkomaalaisen tilalle ei välttämättä tule suomalaista työntekijää, vaan todennäköisemmin joku toinen prekaarissa asemassa oleva ulkomaalainen. Tarveharkinta ei koske oleskeluluvan jo saaneita, mutta sen sijaan kielteiset päätökset aiheuttavat ongelmia itsensä työllistäneille turvapaikanhakijoille. Ainakin yksi haastatelluista on käännytetty työlupaprosessin aikana, vaikka hänellä oli kokoaikainen työ ja jatkuva työsopimus.

Kielteiset oleskelulupapäätökset voivat johtaa myös paperittomuuteen, kuten kävi kahdelle turvapaikkaa hakeneelle haastateltavalle. Toinen heistä oli hakenut oleskelulupaa myös työn ja opiskelun perusteella, mutta hänen hakemuksensa hylättiin maahantulosäädösten kiertämisen perusteella, vaikka hänellä oli *useita perusteita* saada oleskelulupa. Ulkomaalaislainsäädäntö määrittää laillisen oleskelun ehdot, mikä tuottaa samalla laittoman oleskelun mahdollisuuden. Laittomuus on ymmärrettävä yhtenä erityisenä maahanmuuttohallinnon tuottamana positiona, joka sijoittuu samalle jatkumolle muiden oikeudellisten asemien kanssa (ks. Dauvergne 2009). Maahanmuuttokontrollit tuottavat siten erilaisia niin laillisia kuin laittomia oleskelun muotoja, joilla on vaikutusta siirtolaisten asemaan työmarkkinoilla (Anderson 2010, 306). Myös paperittomana olleet ovat tehneet siivoustöitä Helsingissä.

Vaikka siivooja on yleinen työlupaperuste, työlupa ei ole ensisijainen status millä palvelualoilla työskennellään. Työlupa on alakohmainen, ja se edellyttää kokoaikaista työtä, mitä ei välttämättä ole enää palvelualoilla tarjolla. Opiskelijat ja turvapaikanhakijat voivat siten reagoida paremmin työvoiman vaihtelevaan kysyntään. (Könönen 2011.) Työtä tehdään erilaisissa kantaväestöstä poikkeavissa oikeudellisissa asemissa, minkä takia kyse ei ole työvoimareservistä, joka korvaa suomalaista työvoimaa. Kapitalismi ei ole homogeeninen järjestelmä, vaan yhdistelmä erilaisia työn ja tuotannon regiimejä, joissa työntekijöiden vapauden ja kontrollin aste vaihtelee. Näitä työn, oleskelun ja oikeuksien sääntelyn synnyttämiä erilaisia tiloja työmarkkinoilla voi-

daan kutsua ”leveysasteiksi” tai lateraaleiksi tiloiksi, käyttäkseni Aihwa Ong’in (2006, 121–125) termiä.

Oleskelulupien kautta rajat seuraavat ulkomaalaista, ja siinä mielessä he elävät jatkuvasti rajalla (Rigo 2005). Rajalla elämisen ilmaus on karkotettavuus (deportability), joka Nicholas de Genovan (2002) mukaan tekee siirtolaisista hyväksikäytettävää työvoimaa. Kielteisen päätöksen saaneet ja valitusprosessin läpikäyneet turvapaikanhakijat sekä paperittomat ovat kaikista prekaareimmassa asemassa, sillä heidän kohdallaan käännyttäminen voi aktualisoitua koska tahansa. Karkotettavuus viittaa yleisemmin karkotuksen mahdollisuuteen, mikä muodostaa kaikkien ilman pysyvää oleskelulupaa olevien ulkomaalaisten elämän ja työn horisontin. Bridget Andersonin (2010) mukaan maahanmuuttokontrollit vahvistavat muuttoliikkeiden väliaikaisuutta ja tuottavat *institutionalisoitua epävarmuutta*. Karkotettavuus voidaan tulkita de Genovaa seuraten olennaiseksi osaksi maahanmuuttopolitiikkaa ja prekaarin työvoiman tuottamista.

Maahanmuuttopolitiikka tuottaa uudenlaisen ajallisen horisontin: ulkomaalaisen kohdalla työn ja toimeentulon prekarisoituminen on usein yhtenevä oleskelun luvanvaraisuuden kanssa. Kyse ei ole siitä, että kaikki epävarmassa asemassa olevat ulkomaalaiset ovat riistettyä työvoimaa ja että työnantajat haluavat hyväksikäyttää heitä, vaan niistä mahdollisuuksista, joita työntekijällä on vaikuttaa työehtoihinsa ja missä määrin hän on vapaa lähtemään työsuhteesta vaarantamatta toimeentuloansa tai oleskelunsa maassa. Yhtäältä laillinen asema ei estä hyväksikäyttöä työmarkkinoilla, toisaalta laitton voi saada työehtosopimuksen mukaista palkkaa. Vaikka jatkuvan oleskeluluvan saaminen on prekaarisuutta keskeisesti vähentävä tekijä, kuitenkin myös oleskeluluvan saaneet kouluttautuneet ja suomea osaavat haasteltavat työskentelevät edelleen siivoojina tai keittiöapulaisina.

TYÖMARKKINOIDEN HIERARKIAT

Maahanmuuttajien työllistymisen analyysin lähtökohtana on ollut pääasiassa henkilökohdalliset taustatekijät, kuten kansalaisuus, kielitai-

to, koulutus, ikä ja maahantulon syy. Korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien päätyminen palvelualojen suorittaviin tehtäviin on tulkittu välivaiheeksi työmarkkinoilla, sisääntuloammattina, josta edetään työkokemuksen ja ”luottamus pääoman” kautta kohti parempia töitä (ks. Forsander 2002; Haapakorpi 2004, 29–33). Vaikka ravintola- ja siivousalan tehtävät voivat toimia sisääntuloammattina koko-aikaiseen työsuhteeseen, ne eivät välttämättä auta koulutusta vastaavien töiden saamisessa. Työllistymiseen ei vaikuta pelkästään inhimillinen ja sosiaalinen pääoma, vaan ulkomaalaiset tulevat työmarkkinoille erilaisesta asemasta ja ovat erilaisten arvottomien käytännön kohteena kuin kantäväestöön kuuluvat (ks. Skeggs 2004).

Muuttoliikkeisiin liittyy ristiriitainen sosiaalinen liikkuvuus: samanaikainen taloudellisen aseman paraneminen ja sosiaalisen aseman laskeminen (Parreñas 2001, 150). Etenkin koulutetut haastellut kokivat sosiaalisen aseman laskun turhauttavaksi. Esimerkiksi keittiöapulaisena työskentelevä yliopistossa opiskellut henkilö koki vaikeaksi työn, ”jota voisi tehdä ilman mitään koulutusta”. Oman alan työkokemuksen puute Suomessa vaikeuttaa etenemistä työmarkkinoilla ja vaikuttaa jäämiseen matalapalkkaisiin palvelualan töihin. Esimerkiksi tutkimukset Suomessa ja Ruotsissa suorittanut afrikkalainen, jolla on myös kansainvälistä työkokemusta, ei ole saanut koulutusta vastaavaa työtä yli sadasta työhakemuksesta huolimatta. Vaikka työ mahdollistaa hänelle riippumattomuuden valtion avusta, oman osaamisen hyödyntäminen työmarkkinoilla näyttää kaukaiselta haaveelta.

Olen tyytyväinen, koska työ antaa mahdollisuuden selvittää omillaan. Se tarkoittaa, että minun ei tarvitse olla riippuvainen valtion avusta. [...] Kuten sanoin, jos olisi kannustimia motivoimaan, kuten [mahdollisuus] edetä siivoojasta esimieheksi, johonkin asemaan. Viiden vuoden jälkeen tunnen jokaisen nurkan [työpäivällä].

Korkeasti koulutettujen ulkomaalaisten päätymiseen siivoustehtäviin vaikuttaa osaltaan myös syrjintä työmarkkinoilla (ks. Ahmad 2005; Larja ym. 2012), vaikka syrjinnän, pätevyyden ja kielitaidon merkityksen arvioimi-

nen yksittäisessä tapauksessa onkin hankalaa. Syrjintää voi tapahtua myös työllistymisen jälkeen. Haastateltava ei ole siivoustyössään päässyt esimiestehtäviin, joissa on pääsääntöisesti suomalaisia. Globaalien työnjaon järjestelmä on siirtynyt metropolin sisälle: maahanmuuttajat keskittyvät tietyille sektoreille, etnisiin taskuihin esimerkiksi ravintolasektoreille (Wahlbeck 2005), mutta myös alojen tai työpaikkojen sisälle kehittyä etnisiä hierarkioita. Mikäli pysyvää työtä tai etenemismahdollisuuksia ei ole tarjolla, yksi vaihtoehto on oman yrityksen perustaminen. Siivousyrityksen perustaneen haastateltavan motiivi yrittäjäksi siirtymiseen oli yksinkertainen: ”syy oli tietenkin saada enemmän rahaa ja parempi elämä”.

Palvelualat ovat olleet perinteisesti naisvaltaisia aloja, esimerkiksi siivous on ollut Suomessa vahvasti sukupuolittunut ammatti (ks. Käyhkö 2006). Haastateltavat eivät nähneet siivoustyötä ongelmana sukupuoli-identiteetin kannalta, vaan he suhtautuivat siihen enemmän fyysisenä työnä ja välttämättömyytenä. Stigmaa vähentää osaltaan se, että myös muut maahanmuuttajat tekevät samoja töitä. Raskaita ja fyysisiä töitä lähtömaassa tai muualla Euroopassa tehneet eivät kokeneet siivoustyötä ongelmalliseksi. Suhtautuminen työhön riippuu kuitenkin koulutustaustasta ja maassaoloajasta. Lyhemmän aikaa oleskelleet suhtautuivat optimistisemmin mahdollisuuksiinsa edetä työmarkkinoilla kielitaidon ja koulutuksen myötä. Sen sijaan pidempään oleskelleiden haastateltujen mukaan Suomessa on eri työmarkkinat ulkomaalaisille ja suomalaisille. Yksi haastateltava kuvasi tilannetta seuraavasti:

On häpeällistä, että samat ihmiset jotka valmistuvat Suomessa, he saavat työtä Isossa-Britanniassa, muissa maissa, Yhdysvalloissa [...] Mutta sitten on joitakin työnantajia [Suomessa], jotka sanovat jotain omituisia paskaa ollakseen antamatta töitä maahanmuuttajille, kuten että tämä työ vaatii syntyperäisen suomalaisen.

Maahanmuuttajien vähäisiä mahdollisuuksia työllistyä oman alansa töihin on selitetty työnantajien luottamuspuulalla ulkomaalaisiin työntekijöihin. Työnantajat toimivat työmarkkinoiden portinvartijoina, jotka arvioi-

vat työntekijöiden luotettavuutta ja osaamista (ks. Paananen 1999; Forsander 2002). Luottamus on ongelmallinen käsite selitettäessä ulkomaalaisten asemaa työmarkkinoilla, sillä luottamuksen puute voi peittää alleen syrjivän tai jopa rasistisen suhtautumisen ulkomaalaisiin. Haastattelujen perusteella yhtäältä ulkomaalaisten osaamista koetaan arvostettavan muissa maissa, toisaalta taas matalapalkkaisilla aloilla samoihin henkilöihin nimenomaan luotetaan: afrikkalaissyntyisillä siivoojilla on työnsä takia useiden ravintoloiden ja jopa pankkien avaimet hallussaan. Afrikasta kotoisin oleva opiskelija luonnehti tilannetta hyvin ironiseksi.

On hyvin ironista, että he [työnantajat] eivät luota mustiin miehiin, mutta suurin osa ravintoloiden avaimista Helsingissä [...] on mustien miesten hallussa. [...] Ja he tietävät turvakoodit, joilla pääsee sisään. Se on kaikista ironisinta. Jopa pankkeihin, yhdellä kaverilla on avaimet pankkiin. Mutta meihin ei luoteta, meistä ei pidetä, meitä ei haluta nähdä.

Oleskelun ja oikeuksien luvanvaraisuus ja haastateltujen kokemus pakko tehdä mitä tahansa työtä vaikuttaa heidän keskittymiseensä työmarkkinoiden pohjalle, mistä on vaikea edetä ylöspäin. Puhe sisääntuloammateista neutralisoi työmarkkinoiden valtasuhteet ja luonnollistaa käsityksen, että ulkomaalaisen on tehtävä mitä tahansa työtä ensin saadakseen luottamusta ja sosiaalista pääomaa. Mikäli matalapalkkaiset työt nähdään maahanmuuttajien työnä, vahvistuu vastaavasti käsitys maahanmuuttajista yleisesti sopivina matalapalkkaisiin töihin (Sayad 2004, 166). Suomessa käsitys etenkin afrikkalaisista miehistä siivoojina on yleistymässä (ks. Trux 2011). Myös kotouttamistoimia näyttää ohjaavan käsitys maahanmuuttajista soveltuvina suorittaviin töihin. Maire Antikainen (2010) on kiinnittänyt huomiota työmarkkina- ja kotouttamispolitiikan ohjaavuuteen hoiva-alalle venäläis- ja virolaistaustaisia naisia käsittelevässä tutkimuksessaan. Myös haastattelemani korkeakoulututkimuksen suorittanutta henkilöä yritettiin ohjata opiskelemaan siivous- ja hoiva-alalle kotouttamissuunnitelmaa tehtäessä:

V: Tein kotouttamissuunnitelman, mutta sitä ei hyväksytty, koska työvoimatoimistossa aja-

teltiin että en voi mennä opiskelemaan datanomiksi, he valitsevat mitä minun pitää tehdä.

K: Miksi he eivät olisi halunneet?

V: Koska he ajattelivat, kuten sanoin, se kuuluu heidän politiikkaan, he ajattelivat, että saan mennä opiskelemaan esimerkiksi siivoojaksi tai lähihoitajaksi.

K: Mutta ei datanomiksi?

V: Joo.

On vaikea kuvitella, että suomalaiselle korkeakoulutetulle miehelle ehdotettaisiin uudelleenkoulutusta lähihoitajaksi. Sosiaaliturvajärjestelmä suojelee koulutettua kantäväestöstä siltä, etteivät nämä joudu ottamaan vastaan mitä tahansa työtä. Kotouttamistoimien ohjaavuuden lisäksi ulkomaalaisten muulla suoritettujen koulutusten tunnustaminen on merkittävä, mutta vähän tutkittu tekijä maahanmuuttajien työmarkkina-aseman muodostumisessa. Siten on aiheellista kiinnittää huomio hallinnollisiin ja syrjiviin käytäntöihin – toisin sanoen *työmarkkinoiden ulkopuolisiin valtasuhteisiin* – jotka luovat ja ylläpitävät tuotannon hierarkioita ja rajoja metropolissa. Työmarkkinoiden toiminta ei palaudu yksinkertaiseen vaihtosuhteeseen työvoiman ja pääoman välillä, vaan työmarkkinat ovat yhtäältä juridis-hallinnollisesti tuotettu instituutio, toisaalta sosiaalinen instituutio (esim. Peck 1995). Samalla se tarkoittaa, että ulkomaalaisten asemaa työmarkkinoilla ei voida selittää pelkästään henkilökohtaisten ominaisuuksien kautta.

Maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden keskittyminen palveluololle voidaan tulkita etniseksi segmentaatioksi tai sukupuolittuneen työnjaon muuttumiseksi etniseksi työnjaoksi. Markus Himasen (2012, 44) mukaan puhe etnisestä segmentaatiosta voi olla harhaanjohtavaa, sillä työmarkkinoiden nykyinen segmentaatio on pikemminkin seurausta muuttoliikkeiden ja ulkomaalaisen työmarkkina-aseman sääntelystä. Maahanmuuttohallinnon tuottamalla oikeudellisilla asemilla on merkittäviä ja pitkäkestoisia vaikutuksia ulkomaalaisten sijoittumisessa työmarkkinoille (Anderson 2010, 308). Luin Goldringin ja Patricia Landoltin (2011) Torontoa käsittelevän tilastollisen tutkimuksen mukaan

siirtolaisten prekaari oleskelustatus korreloi prekaarin työmarkkina-aseman kanssa pitkällä aikavälillä. Epävarmalla oikeudellisella asemalla näyttää olevan kasautuvia negatiivisia vaikutuksia työmarkkina-asemaan myös Suomessa.

LOPUKSI

Eri oikeudellisissa asemissa työskentelevät ulkomaalaiset huolehtivat metropolin tuotannon edellytyksistä myös pääkaupunkiseudun matalapalkkaisilla palveluolilla. Palvelualat sisältävät moninaisia työn regiimejä, vuokratyöstä kokoaikaiseen työhön, mutta myös pimeään työhön. Haastateltavat ovat sijoittuneet epätyypillisiin työsuhteisiin, joista on mahdollista edetä kokoaikaiseen työhön, mutta ei välttämättä koulutusta vastaavaan työhön. Haastatteluissa korostui ihmisten halu parempaan elämään, mutta myös moninaiset hallinnolliset ja työmarkkinoihin liittyvät tekijät, jotka estävät elämän vakautta ja integroitumista yhteiskuntaan. Työnteon pakottavuuteen vaikuttavat sekä moninaiset henkilökohtaiseen elämäntilanteeseen liittyvät tekijät että oikeudellinen asema. Vaikka paperiton on paradigmaattinen viitepiste prekaarista ja hyväksikäytetystä työntekijästä, maahanmuuttohallinto vaikuttaa myös laillisesti oleskelevien ulkomaalaisten asemaan työmarkkinoilla oleskelun ja oikeuksien sääntelyn kautta.

Prekarisaatio läpäisee haastatteluissa työtä eri tavoin: pakkona tehdä mitä tahansa työtä ja millä tahansa ehdoilla; joustavuutena ja ennakkoimattomuutena; toimeentulon riittämättömyytenä ja epävarmuutena, mutta myös oleskelun luvanvaraisuuteen liittyvänä haavoittuvaisuutena ja voimattomuutena. Prekaarisuus on moniselitteinen ilmiö, sillä työ mahdollistaa myös itsenäisyyden ja paremman elämän. Prekaarisuus ei liity pelkästään työhön, vaan myös muista työmarkkinoiden ulkopuolisista tekijöistä johtuvaan haavoittuvaisuuteen: oikeudelliseen asemaan, etnisiin hierarkioihin sekä esimerkiksi lähtömaassa olevan perheen elättämiseen. Ulkomaalaisten asemaan työmarkkinoilla vaikuttavat työn ja pääoman suhteen lisäksi erilaiset valtasuhteet, jotka tunkeutuvat suoraan työn ja tuotannon

organisointiin. Vaikka kaikki prekaarissa asemassa olevat ulkomaalaiset eivät työskentele, eivätkä kaikki ulkomaalaiset tee prekaaria työtä, prekarisaatio tiivistyy monin tavoin epävarmassa oikeudellisessa asemassa olevaan ulkomaalaiseen.

Haastateltujen kertomukset sekä työstä ja työehdoista että työn moninaisista merkityksistä ja välineellisestä suhtautumisesta työhön ovat hyvin samanlaisia kuin esimerkiksi Lontoossa haastateltujen siirtolaisten kokemukset matalapalkkaisilla palvelualoilla (Wills ym. 2010). Jane Willsin ja hänen kollegoidensa tutkimuksen (Willis ym. 2010; ks. myös Goldring & Landolt 2011) yksi keskeinen johtopäätös on oikeudellisen aseman ja sosiaalisten oikeuksien merkitys uudenaissa työnjaon järjestelmässä etnisten hierarkioiden ja syrjivien käytäntöjen (esimerkiksi koulutusten tunnustamisessa) lisäksi. Uudenaista työnjaon järjestelmää länsimaissa voidaan nimittää *oikeudelliseksi segmentaatioksi*, jossa ulkomaalaiset ovat oikeudellisesti heikommassa asemassa kantaväestöön verrattuna, mutta myös keskenään erilaisissa asemassa riippuen oikeudellisesta asemasta. Siten kaikista heikoimmassa oikeudellisessa asemassa olevat – esimerkiksi paperittomat – ovat kaikista heikoimmassa asemassa työmarkkinoilla. Suomessa on suhteellisesti vähän ulkomaalaisia, ja on muistettava, että oleskelulupaprosessin tuottama prekaarisuus ei koske kaikkia ulkomaalaisia. Se ei yksin selitä ulkomaalaisten työmarkkina-aseman muodostumista, mutta sen merkitystä ei voi sivuuttaa analysoitaessa työmarkkinoiden dynamiikkaa.

Helsingin matalapalkkaisilla palvelualoilla työskentelevät ulkomaalaiset ovat työnantajien näkökulmasta joustavampia ja ahkerampia työntekijöitä kuin suomalaiset (Könönen 2011). Työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät ole irrallisia toisistaan, minkä takia on tärkeää kiinnittää huomio niihin tekijöihin, jotka tekevät ulkomaalaisista yhtäältä halukkaampia työskentelemään heikoilla työehdoilla ja toisaalta houkuttelevampaa työvoimaa työnantajien näkökulmasta (Anderson & Ruhs 2010). Sosiaaliturvan alentamisen taustalla on ollut tavoite kannustaa työttömiä palvelualoille ja luoda matalapalkkainen palvelusek-

tori Suomeen (ks. Kananen 2011, 262–269). Maahanmuuttopolitiikka tuottaa prekaaria työvoimaa, joka on kokonaan tai osittain sosiaaliturvan ulkopuolella ja ilman varmuutta oleskeluoikeudesta. Liikkuvuuden rajoittaminen niin työsuhteessa kuin työmarkkinoilla – toisin sanoen paon mahdollisuuden estäminen työstä – vaikuttaa ulkomaalaisten päätyminen työnantajien hyväntahtoisuudesta riippuvaiseksi työvoimaksi. Ulkomaalaisten työn ja oleskelun sääntely ei näytä suojelevan kansallisia työmarkkinoita kilpailulta mutta ei myöskään ulkomaalaisia työntekijöitä hyväksikäytöltä (ks. Anderson 2010).

Ulkomaalaisten tulo työmarkkinoille ei luo matalapalkkaisia työmarkkinoita, vaan he sijoittuvat töihin, joissa on jo huonot työehdot ja pulaa työntekijöistä. Tarkasteltaessa työtä historiallisessa ja globaalissa perspektiivissä sekä prekaari työ että ei-vapaa työ eivät ole marginaalinen ilmiö kapitalismissa. Yhtäältä fordistinen turvattu työ on historiallisesti pikemminkin länsimaiden kansalaisia (miehiä) koskeva poikkeus ja prekaari työ sääntö (Neilson & Rossetier 2008). Toisaalta kapitalismi on aina sisältänyt erilaisia ei-vapaan työn vyöhykkeitä, ja siirtolaisten asema sijoittuu tälle jatkumolle (Moulier Boutang 2002). Siirtolaisten asema tuo siten näkyviin monet fordismien ja hyvinvointivaltion murennemisesta seuraavat negatiiviset vaikutukset kansalaisuudelle (Balibar 2004, 41). Pääkaupunkiseudulla työskentelevien ulkomaalaisten kokemukset kertovat työn ja työmarkkinoiden uudelleenorganisoinnista ja elämisestä metropolissa. Samalla ne tarjoavat eräänlaisen peilin kapitalismin muutoksen potentiaalisista seurauksista myös kansalaisille.

Metropoli on paitsi tuotannon keskeinen tila myös kansalaisuuden merkitystä ja oikeuksia koskevien poliittisten kamppailujen paikka (ks. Isin 2008 (toim.); Harvey 2008). Siirtolaiset ovat kansalaisuuden ja edustuksellisen demokratian ulkopuolelle suljettu väestönosa, jonka oleskelu globaalissa metropolissa haastaa vakiintuneen tavan määritellä lain ja alueen suhdetta sekä lain ja henkilön suhdetta: missä määrin alue – eikä esimerkiksi kansakunta – määrittää oikeuksia ja missä määrin henkilö on kansakuntaan kuulumisesta riip-

pumatta oikeutettu oikeuksiin. Kysymykset uusista elämän, asumisen ja työn muodoista metropolissa ovat relevantteja myös kansalaisten ja demokratian kannalta. (Vähämäki 2011.) Helsingissä tilapäisessä asemassa työskentelevät ja asuvat ulkomaalaiset voidaankin ymmärtää eräänlaisina ”laittomina kansalaisina” (Rigo 2009), jotka haastavat kansalaisuuden ja kuulumisen rajat sisältäpäin.

VIITTEET

- 1 Käytän termiä metropoli erotuksena globaalista kaupungista (Sassen) korostaakseni metropolin tilan uudenlaista tuotannollista merkitystä kapitalismissa ja rajojen ja alueen (kansallisvaltion) muuttunutta suhdetta Euroopassa (ks. Rigo 2009).
- 2 Käytän artikkelissa yleisenä terminä ulkomaalaista oikeudellisessa merkityksessä (ei-kansalainen). Termiä siirtolainen (migrant) käytän viitattaessa kansainväliseen keskusteluun.
- 3 Väitöskirjan aineisto koostuu pääasiassa miehistä, mikä johtuu pitkälti siitä, että naisia on ollut vaikeampi löytää haastateltavaksi. Turvapaikanhakijoista suurin osa on alle 35-vuotiata miehiä (Himanen & Könönen 2010, 68). Lisäksi pääkaupunkiseudulla siivous- ja keittiötöissä työskentelevistä EU:n ulkopuolelta tulevista ulkomaalaisista enemmistö näyttää olevan miehiä (Könönen 2011). En tarkastele prekaarisuutta suhteessa sukupuoleen, vaan suhteessa ulkomaalaisuuteen (oikeudellinen asema). Oikeuksien ja oleskelun luvanvaraisuuden tuottama prekaarisuus koskettaa yhtä lailla naisia.

KIRJALLISUUS

- Agamben, Giorgio (2012) Kaupunki ja metropoli. <http://barbaarit.wordpress.com/tekstit/kaupunki-ja-metropoli/> (Luettu 15.3.2012).
- Aguiar, Luis L. M. & Herod, Andrew (toim.) (2006) *The Dirty Work of Neoliberalism: Cleaners in the Global Economy*. Basil Blackwell, Oxford.
- Ahmad, Akhlaq (2005) *Getting a Job in Finland: The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market*. University of Helsinki, Department of Sociology, Research Reports 247. University of Helsinki, Helsinki.
- Ahmad, Ali Nobil (2008) *Dead Men Working: Time and Space in London's ('Illegal') Migrant Economy*. *Work, Employment and Society* 22:2, 301–318.
- Anderson, Bridget (2000) *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. Zed Books, London.
- Anderson, Bridget (2010) *Migration, Immigration Controls and the Fashioning of Precarious Workers*. *Work, Employment and Society* 24:2, 300–317.
- Anderson, Bridget & Ruhs, Martin (2010) *Migrant Workers: Who Needs Them? A Framework for the Analysis of Staff Shortages, Immigration, and Public Policy*. Teoksessa Ruhs, Martin & Anderson, Bridget (toim.) *Who Needs Migrant Workers? Labour Shortages, Immigration, and Public Policy*. Oxford University Press, Oxford, 15–52.
- Antikainen, Maire (2010) *Matkalla suomalaiseksi ja hoiva-alan ammattilaiseksi? Venäläis- ja virolaistustaisten naisten ja suomalaisuuden kohtaamiset kuulumista rakentamassa*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Balibar, Étienne (2004) *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton University Press, Princeton.
- Dauvergne, Catherine (2009) *Making People Illegal. What Globalization means for Migration and Law*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Florida, Richard (2005) *Luovan luokan esiinmarssi: miten se muuttaa työssäkäyntiä, vapaa-aikaa, yhteiskuntaa ja arkielämää*. Talentum, Helsinki.
- Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöliitto, Helsinki.
- Gavanas, Anna (2010) *Who cleans the welfare state? Migration, informalization, social exclusion and domestic services in Stockholm*. Research Report 2010/3. Institute for Future Studies, Stockholm.
- De Genova, Nicholas P. (2002) *Migrant "illegality" and deportability in everyday life*. *Annual Review of Anthropology* 31:4, 19–47.
- Goldring, Luin & Landolt, Patricia (2011) *Caught in the Work–Citizenship Matrix: the Lasting Effects of Precarious Legal Status on Work for Toronto Immigrants*. *Globalizations* 8:3, 325–341.
- Haapakorpi, Arja (2004) *Kulttuurista rajankäyntiä – nuorten ja korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio*. Palmenia, Helsinki.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio (2009) *Commonwealth*. The Belknap Press Of Harvard University Press, Cambridge & Massachusetts.

- Harvey, David (2008) *The Right to the City*. *New Left Review* 53, 23–40.
- Hertzen-Oosi, Nina van, Harju, Henna, Haake, Niina & Aro, Timo (2009) *Ulkomaalaisten tilapäinen työnteke Suomessa. Työ ja yrittäjyys 37. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.*
- Himanen, Markus (2012) *Pysyvä tilapäisyys. Huomioita paperittomuuden, Ulkomaalaisuuden ja prekaarin työn suhteista. Teoksessa Vuorikuru, Ilkka (toim.) Maahanmuutto harmaan talouden kysymyksenä. Kalevi Sorsa säätiö, Helsinki, 45–66.*
- Himanen, Markus & Könönen, Jukka (2010) *Pako ja pakko - turvapaikanhakijoiden kokemuksia prekaarista työstä. Teoksessa Wrede, Sirpa & Nordberg, Camilla (toim.) Vieraita työssä. Gaudeamus, Helsinki, 45–71.*
- Isin, Engin F. (2008) (toim.) *Democracy, Citizenship and the Global City*. Routledge, London.
- Julkunen, Raija (2008) *Uuden työn paradoksit. Keskustelua 2000-luvun työprosess(e)ista. Vastapaino, Tampere.*
- Kananen, Johannes (2011) *Modern Societal Impulses and their Nordic Manifestations: On Emancipation and Constraint in Societal Development*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Karakayali, Serhat & Rigo, Enrica (2010) *Mapping the European Space of Circulation. Teoksessa de Genova, Nicholas & Peutz, Nathalie (toim.) Deportation Regime. Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement. Duke University Press, Durham & London, 123–144.*
- Kauppinen, Timo, Hanhela, Rauno, Heikkilä, Pirjo, Kasvio, Antti, Lehtinen, Suvi, Lindström Kari, Toikkanen, Jouni & Tossavainen, Antti (toim.) (2007) *Työ ja terveys Suomessa 2006. Työterveyslaitos, Helsinki.*
- Käyhkö, Mari (2006) *Siivoojaksi oppimassa: etnografinen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Joensuu University Press, Joensuu.*
- Könönen, Jukka (2011) *Palvelualan työnantajat ja joustavat ulkomaalaiset työntekijät. Maahanmuuttohallinnon merkitys prekaarin työvoiman tuottamisessa. Janus 19:1, 52–67.*
- Larja, Liisa, Warius, Johanna, Sundbäck, Liselott, Liebkind, Karmela, Kandolin, Irja & Jasinskaja-Lahti, Inga (2012) *Discrimination in the Finnish Labor Market – An Overview and a Field Experiment on Recruitment. Employment and Entrepreneurship 16, Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.*
- Mezzadra, Sandro (2011) *The gaze of autonomy: capitalism, migration and social struggles. Teoksessa Squire, Vicki (toim.) The Contested Politics of Mobility. Borderzones and Irregularity. Routledge, London.*
- Moulier Boutang, Yann (2002) *Dalla Schiavitù al lavaro salariato. Manifestolibri, Roma.*
- Myrskylä, Pekka (2010) *Maahanmuutossa suuria vuosivaihteluita. Tieto&trendit 4–5. http://www.stat.fi/artikkelit/2010/art_2010-07-09_001.html?s=0 (Luettu 15.9.2011).*
- Neilson, Brett & Rossiter, Ned (2008) *Precarity as a Political Concept, or, Fordism as Exception. Theory, Culture & Society 25:7–8, 51–72.*
- Noll, Gregor (2008) *Asylum, Migrants and the Informal Labour Market. Teoksessa Cramér, Per & Bull, Thomas (toim.) Swedish Studies in European Law. Vol. 2. Hart Publishing, Oxford & Portland, 1–16.*
- Ong, Aihwa (2006) *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty. Duke University Press, Durham & London.*
- Paananen, Seppo (1999) *Suomalaisuuden armoilla. Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu. Tilastokeskus, Helsinki.*
- Papadopoulos, Dimitris & Stephenson, Niamh & Tsianos, Vassilis (2008) *Escape Routes. Control and Subversion in the 21st Century. Pluto Press, London.*
- Parreñas, Rhacel Salazar (2001) *Servants of Globalization. Women, Migration, and Domestic Work. ADMU Press, Manila.*
- Peck, Jamie (1995) *Work-Place. The Social Regulation of Labour Markets. The Guilford Press, New York.*
- Piore, Michael J. (1979) *Birds of Passage. Migrant Labor and Industrial Societies. Cambridge University Press, Cambridge.*
- Precarias a la deriva (2009) *Hoivaajien kapina. LIKE & Tutkijaliitto, Helsinki.*
- Price, Marie & Benton-Short, Lisa (toim.) (2008) *Migrants to the Metropolis. The Rise of Immigrant Gateway Cities. Syracuse University Press, New York.*
- Rigo, Enrica (2005) *Citizenship at Europe's Borders: Some Reflections on the Post-colonial Condition of Europe in the Context of EU Enlargement. Citizenship Studies 9:1, 3–22.*
- Rigo, Enrica (2009) *Rajojen Eurooppa. LIKE & Tutkijaliitto, Helsinki.*
- SAK (2011) *SAK:n tavoitteet maahanmuuttopolitiikan kehittämiseksi. Puheenvuoro. SAK, Helsinki.*
- Sassen, Saskia (1990) *The Mobility of Labor and*

- Capital: A Study in International Investment and Labor Flow. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sassen, Saskia (2001) *The Global City*. New York, London, Tokyo. 2nd Edition. Princeton University Press, Princeton.
- Sayad, Abdelmalek (2004) *The Suffering of the Immigrant*. Polity Press, Cambridge.
- Schuster, Liza (2005) *The Continuing Mobility of Migrants in Italy: Shifting between Places and Statuses*. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31:4, 757–774.
- Skeggs, Beverley (2004) *Class, Self, Culture*. Routledge, London.
- Tanskanen, Antti (2012) *Huono-osaisia työntekijöitä? Tutkimus vuokratyöntekijöiden työelämän laadusta*. Sosiaalitieteiden laitos. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Tarkkonen, Juhani (2010) *Enemmän, nopeammin ja halvemmalla. Laadullinen tutkimus siivoajien kohtelusta, asemasta, vaikutusmahdollisuuksista ja työoloista siivousyrityksissä ja julkisissa organisaatioissa*. Innosafe-tutkimukset 1. Innosafe, Oulu.
- Tietokeskus (2012) *Helsingin ulkomaalaisväestö vuonna 2011. Helsingin kaupunki, Helsinki*. http://www.hel2.fi/tietokeskus/julkaisut/pdf/11_12_15_Tilastoja_41_Ranto.pdf (Luettu 16.4.2012)
- Trux, Marja-Liisa (2011) *Vedenjakajalla – siivoojien elämää millenium-juhlien kulisseissa*. Teoksessa Mika Helander (toim.) *Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet*. SSKH Skrifter 31. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Ulkomaalaislaki (2004) *Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301*. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301> (Luettu 24.9.2011).
- Valtioneuvosto (2009) HE 269/2009: *Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi ulkomaalaislain ja ulkomaalaisrekisteristä annetun lain 3 §:n muuttamisesta*. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/20090269> (Luettu 25.9.2011).
- Virno, Paolo (2011) *Metropoli metaforana*. <http://barbaarit.wordpress.com/tekstit/paolo-virno-metropoli-metaforana> (Luettu 20.9.2011).
- Wahlbeck, Östen (2005) *Turkkilaiset maahanmuuttajat yrittäjinä Suomessa. Paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma*. *Janus* 13:1, 39–53.
- Wills, Jan, Datta, Kavita, Evans, Yara, Herbert, Joanna, May, Jon & McIlwaine, Cathy (2010) *Global Cities at Work*. New Migrant Division of Labour. Pluto Press, London.
- Vähämäki, Jussi (2009) *Itsen alistus*. LIKE & Tutkijaliitto, Helsinki.
- Vähämäki, Jussi (2011) *Euroopan filosofinen idea*. <http://www.revalvaatio.org/wp/euroopan-filosofinen-idea/> (Luettu 15.10.2011).